

Alojzija Zupan Sosič**URŠA IZGORŠEK**

Letos s številnimi dogodki, tudi z izidom vaše knjige *Uporno upanje v prihodnost* – Ivan Cankar, romanopisec in mislec zaznamujemo 150. obletnico Cankarjevega rojstva. Že mnogo let se poglobljate v njegov opus, veljate za eno njegovih največjih sodobnih poznavalk. Kaj ste izbrali za izhodišče pisanja?

Že ko sem se začela ukvarjati z Ivanom Cankarjem, sem ugotovila, da monografija o njegovih romanih ne obstaja in tako je *Uporno upanje v prihodnost* prvo takšno delo. V njem sem združila približno 26 študij, jih posodobila in dopisala še poglavja Cankar in moderna, Cankarjeva poetika in Cankar kot mislec. Med branjem njegovih romanov sem ugotovila, da je v bistvu velik filozof, nikjer pa nisem sistematično brala o tem, kako je njegova romaneskna misel povezana s filozofsko mislijo. Vzela sem si čas in prestudirala Nietzscheja in nekatere druge filozofe, hkrati pa upoštevala, da je Cankar zelo poseben mislec, ker nima stalnega, trdnega filozofskega sistema. V njegovih delih je veliko avtobiografskega in predelanega, poleg tega je bil tako izviren, da ni nikoli komu povsem sledil. Bil je res inovativen, in čeprav se z njim ukvarjam že dolga leta, sem nad njim še vedno fascinirana.

Med pisanjem knjige sem opazila, da je na nekaterih mestih pisal tudi o spolnem nadlegovanju, vendar vsega nisem mogla vključiti v besedilo. Prav zdaj o njem pišem članek za Dunaj, simpozij o Cankarju.

Zdaj, 120 let po Cankarju, v Sloveniji ni nikogar, ki bi se tako posvetil spolnemu nadlegovanju oziroma seksualnim zlorabam prek položaja moči. Rekla bi tako, kot je rekel Cankar: da na nobeden nima jajc, se pravi, da nimajo poguma, da bi izpostavili te teme. Ko pišeš o boleči temi, ti rečejo, tako kot so rekli njemu, da si pesimist, Slovenci te ne kupujejo in založbe si takšnih del ne želijo. Se pravi, dajmo raje malo zamižati pred realnostjo.

Cankar in Zofka Kveder sta bila edina, ki sta na začetku 20. stoletja z vsem svojim opusom opozarjala na moralne madeže družbe, ste zapisali. Bi lahko špekulirali, kakšno ogledalo bi nam nastavil danes? Mislim, da bi nam povedal veliko podobnega, kot je že povedal v svojem času, ker je kapitalizem

CANKAR GOVORI O TISTEM DUNAJU, O KATEREM NIHČE IZMED PREDSTAVNIKOV DUNAJSKE MODERNE NE GOVORI, O DELAVSKEM DUNAJU. O DELAVSTVU BO TREBA ČEDALJE VEČ GOVORITI.

Predavala je v več kot 25 državah, a nikjer v tujini o svojih avtorjih ne govorijo takšnih stvari, kot jih Slovenci o Cankarju. FOTO BLAŽ SAMEC

Cankar danes gotovo ne bi bil tiho

Alojzija Zupan Sosič je redna profesorica za slovensko književnost na Filozofski fakulteti in ena največjih sodobnih poznavalk Ivana Cankarja. Kljub dolgoletnemu raziskovanju njegovega opusa pravi, da je nad njim še vedno fascinirana, z novo knjigo *Uporno upanje v prihodnost – Ivan Cankar, romanopisec in mislec* pa razbija stereotipe o velikem slovenskem pisatelju in upa, da ga bo približala širši publiki.

trenutno na podobni stopnji, kot je bil na začetku 20. stoletja. Samo da jaz vsenaokrog vidim še znatno več tega, kar je Schopenhauer izpostavil kot gibalno človeštva. Po njegovem obstajajo tri vodila: zloba, egoizem in sočutje. Na teh različnih idejah je temeljil tudi Cankar.

Toliko zlobe in egoizma, kot ju je trenutno na svetovnem prizorišču, še nisem videla. Sočutje ali empatija je tisto, kar bi nas moralo v tej situaciji malo reševati. In mislim, da bi Cankar prav to izpostavil za današnji čas.

V situaciji, v kateri smo se znašli v svetu, trenutno ne more pomagati noben filozofski ali religiozni sistem, zato moramo stopiti ven iz tega, v to, kar je Cankar imenoval notranja morala oziroma notranji etični sistem. Zygmunt Bauman govori o tem v knjigi *Postmoderna etika*, Terry Eagleton pa v delu *Upanje brez optimizma*. Se pravi, moramo se zateči k svojim notranjim zakonom. Vsi vemo, da ubijati ni prav, pa če smo ateistični ali teistični. Točno vemo, kaj je prav in kaj ne, pa ne reagiramo. Cankar ob tem gotovo ne bi bil tiho. Če bi živel zdaj, bi gotovo pisal tudi o spletnem nadlegovanju, saj je vedno pisal o seksualnosti. On je bil vedno čisto moderen, vse, kar je bilo takrat najbolj v trendu, je razkrival.

Cankar je pisal o marsičem, kar je aktualno še danes. Obstaja neverjetno razlikovanje po stanovih, samo en odstotek najbogatejših upravlja celoten svet. Revščina se pozna tudi v Sloveniji, ženske še

vedno nimajo pravega položaja ... Cankar je detabuiziral številne teme, vsekakor pa je ena ključnih stvari njegova socialna empatija.

V knjigi opišete, pa tudi ovržete, deset stereotipov o njem in njegovem ustvarjanju. Navajate razširjeno prepričanje, da je preveč pesimističen, da je zaradi sloga težko berljiv, da je bil preveč »neslovenski«, da je bil velik umetnik, a alkoholik. Kaj menite, kateri od stereotipov mu je najbolj škodoval?

Mislim, da mu je veliko škode naredil stereotip, ki sem ga namerno postavila na prvo mesto: Cankar je bil velik umetnik, ampak tudi velik pijanec. Če bi to držalo, potem ne bi mogel napisati toliko vsega, da je nastalo 30 zbranih del. Tega v Sloveniji ni dosegel še noben umetnik. Res je, da so v njih tudi pisma in kritike, ampak vseeno, vse to je moral napisati. Poleg tega so nekatera njegova pisma in kritike tako dobro napisani, da so že skoraj črtice. Tudi nekatere črtice so tako kritične, da so na meji žanra. Zanj so bili značilni ti žanrski šivi, ko prepleta več različnih vrst in zvrsti skupaj.

S trditvijo, da je bil pijanec, se absolutno ne strinjam. Piti pa je res začel – o tem se ne morem sprenevedati – bolj proti koncu življenja, zaradi različnih dogodkov, poleg tega človek s starostjo postaja še bolj kritičen in bolj razočaran.

Problem je, ker mi to izpostavljamo. Predavala sem v več kot 25 državah, a nikjer v tujini o svojih avtorjih ne govorijo takšnih

stvari. Nihče v Angliji ne razlaga na splošno: »Shakespeare je največji dramatik, ampak je kopiral in ne vemo, ali so njegove drame sploh prave.« Znano je tudi, da je izkoriščal igralce in podobno, ampak o tem se ne govori. V Avstriji vam nihče ne bo rekel: »Na Dunaju je živel največji psihoanalitik Freud, ampak je bil narkoman.« Pa je bil narkoman, le da takrat niso vedeli, da je eksperimentiranje z opijem in drugimi drogami škodljivo.

Zakaj mi ne rečemo le: Cankar je velik umetnik. Pika. Moti me, da moramo vedno dodati še tisti ampak.

Kaj so njegovi sodobniki hoteli povedati z očitkom, da je premalo slovenski?

Lahko rečemo, da je to celo najbolj paradoksalni stereotip. Pogledajte, koliko je napisal za Slovence. Ker je bil dvojezičen, bi lahko pisal v nemščini in bi bil znatno prej priznan.

Zakaj so mu to očitali? Mislim, da je eden glavnih razlogov to, da so ga hoteli užaliti, ker je bilo toliko ljubosumnosti. Poleg tega je Cankar kritiziral in stalno govoril: »Dajte, Slovenci, malo se sestavite, popravite tole, popravite tisto ...« Tega pa nihče noče slišati.

Trditev, da ni dovolj slovenski, so utemeljevali na več načinov. Naj vam povem na primeru *Hiše Marije Pomočnice*. Dekleta v tem romanu so zelo bolna, ampak bolna so tudi zaradi tega, ker so doživela spolne zlorabe oziroma spolno nadlegovanje. Te se naj-

večkrat zgodijo v družini, česar pa nihče noče priznati, sploh v tako katoliškem okolju, kot je bilo tedanje. Vsi so menili, da si Cankar to izmišljuje in da je idejo dobil na Dunaju. Kaj je v tem slovenskega, zakaj bi morali to brati, so se spraševali. Poleg tega so Slovenci čutili, da Cankar odstopa od tradicionalnega sloga, in tudi to se jim ni zdelo dovolj slovensko.

Pravite, da vas je vodila tudi želja, da bi našega največjega pisatelja približali širšemu krogu ljudi. Zakaj imamo Slovenci z njim tako zapleten odnos?

Upam, da bo ta knjiga pripomogla k temu, da se vprašamo, zakaj ne sprejmemo določenih ljudi, ki so res genialni in ki so dejansko ogromno naredili. O tem, da je Cankar odličen umetnik, nihče več ne dvomi, ampak mnenje je, da ga ljudje ne berejo, ker je preveč pesimističen, travmatičen in podobno. Pri nas je tako, da tudi če človeka potrepljamo, ga moramo zraven še malo popljuvati. K takemu odnosu do njega mogoče prispeva napačna predstavitev njegovih del v osnovni šoli. Tudi sama sem poučevala v osnovni in srednji šoli in vem, da učenci že 30 let berejo iste ali podobne Cankarjeve črtice. Jaz bi nekatere ohranila, kakšno pa bi tudi zamenjala. V zadnjem času sem jih ponovno brala in bila sem očarana. Mladim bi lahko predstavili kakšno ljubezensko črtico, pa tudi zabavne, šaljive, predvsem pa ironične in satirične. Josip Regali je že na začetku stoletja zapisal,

V SEDMIH OD NJEGOVIH DESETIH ROMANOV JE ŽENSKA GLAVNI LIK, TEGA NI NAREDIL ŠE NOBEN SLOVENSKI MOŠKI PISATELJ. IN, POUДАРJAM, TO JE BILO PRED 120 LETI.

da bi potrebovali estetika, ki bi premostil brezno med ljudstvom in Cankarjem. Nikogar ne krivim za to stanje. Če pa so imeli ljudje še smolo, da so jim Cankarja v šoli slabo predstavili, razumem, da imajo zavoro pri branju.

Lahko na kratko povzamete, v čem je bil tako izjemen, v čem je njegova ustvarjalna veličina?

Imel je dober pregled nad slovensko književnostjo in vedel je, kaj v njej še manjka, in je to tudi napisal. Osredotočila se bom predvsem na romane. Napisal je prvi slovenski ljubezenski roman, ki je sploh njegov prvi roman, *Tujci*. Napisal je prvi delavski roman *Na klancu*, ki je hkrati tudi prvi slovenski simbolistični roman in prvi kolektivni roman. Je avtor prvega pravljичnega romana *Milan in Milena*, *Hiša Marije Pomočnice* je prvi roman, v katerem nastopajo otroci kot glavni liki, kot avtonomne osebe. Bil je tudi prvi, ki je postavil dogajanje v bolnišnico. Šele 20 let pozneje je Thomas Mann napisal *Čarobno goro*. In bolnišnica ni samo kraj, ampak je simbol. *Hiša Marije Pomočnice* lahko beremo kot zgodbo teh 14 deklic, ki so doživele hudo usodo, lahko pa jo beremo tudi simbolno. In ti simboli so predstavljeni skozi otroško perspektivo.

V sedmih od njegovih desetih romanov je ženska glavni lik, tega ni naredil še noben slovenski moški pisatelj. In, poudarjam, to je bilo pred 120 leti.

In vendar med stereotipi omenjate tudi prepričanje, da je imel Cankar problematičen odnos z mamo in ženskami nasploh.

Ne zdi se mi profesionalno, da je iz tega, kar je napisal v svojih delih, nastal konstrukt, da je bil patološko odvisen od matere oziroma da je bil mamin sinček, pri tem pa se ne pove, da je pravzaprav slovenska javnost izbrala Francko za tisto mater, h kateri so potem vsi molili, ta cankarjanski lik. Cankar je takrat res napisal: »Jaz bom postavil s tem likom materi spomenik.«

Ko narediš spomenik, idealiziraš, in če pišeš o mrtvi materi, velja, kot so rekli stari Grki, o mrtvih vse dobro. Po drugi strani pa ni nihče videl, zakaj je avtor tako idealiziral ta lik. Zato, ker je bila delavka, simbol propadlega proletariata. To je tudi socialistični roman, v katerem je moral ustvariti lik, s katerim bi se ljudje lažje identificirali. Vsi so videli le to, kako se je Francka žrtvovala, niso pa videli socialne note. Niso domeli, da je za to kriv predvsem sistem, ker to dopušča.

V istem letu je Cankar pisal tudi *Hiša Marije Pomočnice*, kjer so matere čisto drugačne, razen ene se nobena ne žrtvuje več. V romanu *Milan in Milena* ona na začetku reče, da ne bo nikoli mama, ker si ne želi vsega, kar prinaša materinstvo. Marta, njegov najmočnejši lik iz nedokon-

čanega romana, se do materinstva izrecno opredeli, tudi *Gospa Judit*. A slovenska javnost, ki je bila zelo katoliško usmerjena, je hotela, da so ženske predvsem matere.

V 20. stoletju se je po eni strani začel razvijati feminizem, po drugi pa krepiti strah mizogininih moških, da bodo izgubili svojo pozicijo, zato so začeli še bolj poudarjati vlogo matere kot žrtve, zato so neprestano pisali o Francki. A v drugih Cankarjevih romanih nastopajo drugačne ženske, recimo ženske, ki so žrtve spolnih zlorab, ženske, ki imajo ljubimce, ženske, ki so tudi intelektualke, ženske, ki se ukvarjajo z umetnostjo, a te niso bile tako izpostavljene.

Če da Cankar ženski osrednje mesto, ji da možnost, da je ona tudi iskalka, da ni samo skrbnica ognjišča. V *Lepi Vidi* in v *Nini* pravi, da je ona potnica, da ni hiša njeno bivališče, ampak gre ven, na ulico. Je pa res, da v večini tekstov pristane pri dveh možnostih, ki sta bili takrat rezervirani za žensko: lahko je ali mati ali prostitutka. S tem avtor odseva takratno stereotipno razumevanje ali pa hoče nekako ironično pokazati, da je res tako. Vmes pa ponuja tudi druge možnosti.

Pravite, da je bil Cankar za časa svojega življenja nekakšen zvezdnik in da so ljudje zahajali na Rožnik tudi zato, da bi z njim debatirali ali ga zgolj videli pri delu. Kaj pa bi izpostavili med njegovimi osebnostnimi lastnostmi?

Mislim, da sem njegovo empatičnost večkrat dokazala v povezavi z njegovimi romani. V knjigi se nisem spuščala v številne biografske podatke, ki so bili že večkrat navedeni. Mislim, da je bil po eni strani zelo preprost človek. Kot sinu revnih, propadlih proletarcev mu je uspelo preseči svoj razred, postal je del srednjega meščanskega razreda, pisatelj, ki pa si kot boem niti ni želel zelo urejenega življenja.

Ogromno ljudi bi ob tem pozabilo na svoje poslanstvo. Zakaj mu je bilo treba takrat, ko je bil na Dunaju in je imel vse lepo urejeno, pisati o delavcih? Lahko bi, tako kot Arthur Schnitzler, pisal zgodbe o tem, kako sta se dva zaljubila, kar bi ljudje bolj brali, Cankar pa govori o tistem Dunaju, o katerem nihče izmed predstavnikov dunajske moderne ne govori, o delavskem Dunaju. O delavstvu bo treba čedalje več govoriti. Naj ob omembi Dunaja opozorim še na avstrijskega slovenista Erwina Köstlerja, ki je najbolj zaslužen slovenist zunaj naših meja. Je avstrijski državlján, ki je prevedel ogromno Cankarjevih del, pravzaprav se je slovensko naučil predvsem zaradi njega.

Cankarjev boj za brezpravne, za ljudi, ki so šikanirani, ki so odrinjeni, ki so marginalizirani, to je tisto večno. Zdi se mi, da bi morali tisti, ki smo humanisti, to zaznati in se s tem ukvarjati.